

FÖLNÉZÜNK A FELVIDÉKRE*

JÁKI SÁNDOR TEODÓZ OSB.

A *fölnézünk* szóban benne van őszinte tiszteletünk, nagyraértékelésünk és nagyrabecsülésünk, még a csodálatunk is, vagyis az, ahogyan szívből és őszintén *fölnézünk a Felvidékre!*

Előadásom *alcíme*, a népi vallásosság átélt és megőrzött kincsei miatt is *fölnézünk a Felvidékre!* A vallási néprajz tudományos igénnyel kutatja és vizsgálja, hogy a hívő nép *katolikus vallásának* megtanult tételeit hogyan tudja és vallja; azokat, hogyan éli át, hogyan lesz sajátjává, és végül: hogyan hagyományozza tovább meggyőződését, akár szűkebb körben, a családjában, akár tágabb körben, abban a nagyobb közösségben, melyhez tartozik.

Az *alcímhez* tartozik még: ismereteimet a Felvidékről lényegében a Mátysföldről, a Csallóközből és a Zoboraljáról szereztem. Bár voltam más felvidéki részekben is, de azok a látogatások a vallási néprajz szempontjából számban is és tartalomban is szinte elenyészőek. De ez az arányokban való eltolódás a Nyugat-Felvidék irányában cseppet sem változtat azon a meggyőződésemen, hogy FÖLNÉZÉK AZ EGÉSZ FELVIDÉKRE!

Amennyiben pedig a földrajzi és a történelmi elemek szoros kapcsolatban, szinte egymást átfedően szerepelnek előadásomban, annak az az „oka”, hogy a régiektől tanultva vallo: „a történelem: időbeli földrajz és a földrajz: térbeli történelem”. Ezt is még az *alcímhez* csatolom.

Biztosan *fölnézek a Felvidékre* tíz esztendő koromtól fogva. Ugyanis Pannonhalmán jártam a bencés gimnáziumba, mégpedig a gimnázium legelső osztályába, az akkor, 1939-ben alakult olasz tannyelvű középiskolába, és nem volt olyan délutáni szabadidőnk a főmonostor 46 holdas kertjében, hogy a kertből fölérve, a kertkapuból ne néztünk volna el északkeletre: Pázmánd falu fölött meglátjuk-e a messzeségben a Zoborhegyet? Pannonhorma 283 méterre van a tengerszint fölött, a Zoborhegy 588 méterre, vagyis Zoborhegy 305 méterrel magasabban van, mint Pannonhorma. Ezért – mi, pannonhalmiak – mindennap csak *fölnézhetünk a Felvidékre*: a Zoborhegyre.

Szívesen hallgattuk, hiszen szívesen tanították gimnáziumi tanáraink: a bencés atyák: a középkorban a zoborhegyi apátságból tudták értesíteni Pannonhegy szerzetes-testvéreit – és viszont is –, ha valami fontos és sürgős üzenivalójuk volt egymásnak, hiszen mindkettőben Szent Benedek Reguláját követő bencések éltek. Így tanították nekünk: hajdan a bencés elődök nappal füstjelekkel, éjjel pedig fényjelekkel tudtak „kommunikál-

---

* A 2005. dec. 9-én, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Kara által rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett-bővített, kottával ellátott változata.

ni”, mert akkor még tisztább volt a lég, és a kommunikáció „*communio*”-t jelentett: szellemi-lelki összetartozást, sőt egységet is.

A bencések ott álltak a magyarság nemzeti bölcsőjénél. Géza fejedelem alapította Pannónia Szent Hegyén (*Mons Sacer Pannoniae*) a Szent Márton-monostort. Szent István 1001-ben megújította édesapja fundálását, kézjegyével hitelesítette az alapítólevelet. Ennek tanúsága szerint a monostor rendeltetése: *Pro stabilitate regni*, vagyis Az ország erősítése, „*hazánk épségének*” szolgálata. (Az alapító szent király rendelése szerint Pannonhalmán minden nap imádkoznak Magyarországért, hazánk sérthetlenségéért, erősítéséért, épségéért.) Tudjuk, az erődé változtatott Szent Márton-hegyi monostor ellenállt a tatároknak, végvárként is szolgálatot tett a török időkben. Köztudott, hogy főapátjával, Kelemen Krizosztommal az élen csodálatosan helytállt a II. világháború nehéz időszakában is.

Egykoron Kazinczy Ferenc a bencés Guzmics Izidorral együtt nevezte el Szent Márton hegyét Pannonhalmának. Hazánk kultúrával és művészettel megszentelt földjén, az ősi pannón kolostort meglátogatva írta Kazinczy egy könyv támlájára: „*Emberi nagyság, mi volnál te ész, erény és honszeretet nélkül!*” Vendégként tapasztalta meg: „*itt lélek lakik*”. Békesség és műveltség harmóniája teszi „*tiszteletessé az itt élő tudományt és mindazt, ami jó és szép, híven szerető sereget! Áldom István királyunkat, hogy őket egyesítette.*”

Kodály Zoltán pannonhalmi látogatásakor – dr. Nádaszi Alfonz bencés rendtársam kíséretében – így nyilatkozott: „*...teljesebbé lettem Pannonhalmával. Hazánk kultúrával és műveltséggel megszentelt legősibb földjén meghatottan járok. Ott, ahol elsőként hangzott fel minden zenei stílus őse, a gregorián.*” – Pannonhalmi látogatásának élményét összegezve a „*Hortobágy mellyék*” kálomista Veres Péter pedig ezt írta a pannonhalmi Főkönyvtár vendégkönyvébe: „*Jólesik szegény magyarnak ezer évre visszatekinteni.*” (Vö.: Cs. Varga István: *Adósságtörlesztés. A bencés szellemiségről*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002. 408. o.)

A Felvidék részéről is korán megindult az érdeklődő viszonzás. Zoborhegy apátságának remete-szerzetesei, Zoerard (Szórád, Zoárd, bencés rendi nevén: András) és Benedek szívesen elzarándokoltak Szent Márton hegyére és ott boldogan imádkoztak a Szent Márton tiszteletére épített monostor főoltára előtt. Lehetett ez még a XI. század első negyedében. Boldog Mór, az első magyar író mint „*puer scholasticus*” (iskolás gyermek) tanult Szent Márton hegyén, ahol a fiatal szerzetes iskolájában az egyházmegyes káptalani iskolák tanrendje volt a követendő példa: a *septem artes liberales* szerint tanítottak, nemcsak a *trivium* (grammatica, dialectica, rhetorica), hanem a *quadrivium* (musica, aritmetica, geometria, astronomia) is az iskolás (templomi *énekes*) fiúk kötelező tantárgyai voltak.

Mór (Maurus) látta Pannonhegyen az egyik zoborhegyi remetét, és ezt az eseményt latinul leírta az első magyar szerzőségű könyvben, amelynek címe: *Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martiris – A szent remetéknek, Zoerard hitvallónak és Benedek vértanúnak élete*. Mór később Szent István király kinevezésével pécsi püspök lett, a tíz első magyarországi püspök egyike. (A pécsiek régi szép hagyomány szerint Szent Mórként tisztelik első püspöküket. Ez a hagyomány szépen értékelhető, ha elolvassuk Dejsics Konrád bencésnek 2006 nyarán írt sorait: „*Scitovszky János, Pécs*

püspöke írja körlevelében: »IX. Piusz pápa Mórnak, a XI. századi pécsi püspöknek nyilvános istentiszteletét elrendelte és életbe léptette. [1848] ... Szent Mór hitvalló és püspök évenkénti egyházi ünnepét 1913-ban október 25-re rögzítették.«)

Fölnézünk a Felvidékre földrajzi értelemben.

Az Alföld a magyar világ szíve-közepe, térbeli, földrajzi szemléletünk origója. Az Alföldhöz képest beszélünk Dunántúlról, Felvidékről, Délvidékről és még Transz-szilvániáról, Erdőn-túli tájról, Erdőn-túli országról, vagyis Erdélyről is. Az Alföldhöz viszonyítunk, és beszélünk a délvidéki, a nyugati (pannon) világról, a keleti (erdélyi), sőt a Keleti Kárpátonokon túli, moldvai csángómagyarságról, a *felvidéki*, az északi (főként palóc) világról.

Gál Sándor *Homok* című versében, melyet költőbarátjának, Ratkó Józsefnek ajánlott, így mutatja be felvidéki örökségünket: „*csodaként / nyílik ki dobóruszka / oltármélye borsi szülőszobája / hibbe balassi-csúcsa / a kassai dóm kőkriptája / s feltörik a valóság vastitka / sztrégovától szklabonyán át / komáromig felfénylenek a tájak / szenc szép hives-patak-íze / stósz fenyőmagánya...*” Ez a keletről nyugatra ívelő szívárvány a Mátyusföldön, Zoboralján, a Csallóközben folytatódik, egészen Dévényig, a dévényi sziklákig, ahol Ady tért vissza hajdanában magyarhonba – „*új időknek új dalaival*”.

Fölnézünk a Felvidékre történelmi értelemben is, mégpedig annak megfigyelésében, észrevételében, hogy a *felvidékiek* mennyire becsülik és őrzik a saját, akár közeli, de még inkább a távoli (évszázados, sőt évezredek) történelmi értékeiket.

2005. novemberében *felvidéki* fizikus barátom, dr. Tóth Attila autóján utaztam Zoborhegyről Zoboralja községei felé. Induláskor barátom felesége megkérdezte tőlem: „*Atya, melyik úton menjünk? Nyitra városon keresztül, vagy a Nagy-Úton?*” A meghatódott csodálattól alig tudtam azonnal válaszolni: – „*Hát persze, hogy ne a városon át, hanem a Nagy-Úton menjünk!*”

A Zoborhegy közvetlen közelében, a Zoboralján ugyanis a Nagy-Út – különösen a számunkra – hármat is jelenthet. Először jelentheti az időben legtávolabbit: Marcus Aurelius Nagy-Útját. Másodsor a Ghymeskosztolányba vezető Nagy-Útat. És harmadsorban Kodály Zoltán nagy-útját, melyen első népdalgyűjtő útja során a Zoboralját bejárta.

Az *első* nagy-út Nyitra városától a Garam folyóig, Kr. u. 174-be visz vissza bennünket. A *másodikon* Ghymeskosztolányba, egy gyönyörű kicsi templomig juthatunk el.

A *harmadik*: Kodály Zoltán nagy-útja. Ő pontosan száz évvel ezelőtt, 1905-ben indult útjára a Mátyusföldön. A következő évben, 1906-ban, az ő nagy útja őt már Zoboraljára vezette, hogy magyar népünk népzenejét még jobban megismerje és azt majd magyar népével is megismertesse. Kodály egész életére szóló népzenei élményt szerzett a *felvidéki* Mátyusföldön. Élményeit közölte Bartókkal, és így a bartóki nagy-út is elkezdődött még 1905-ben.

Először nézzük ezt a legutóbbi *nagy-utat*, időrendben a harmadikat, a népzeneit. Tudjuk Kodály mátyusföldi indulásának idejét (1905. augusztus 2. hete) és útjának csallóközi kitérőit. (Szalay Olga: Kodály első népdalgyűjtő útja – Százéves a magyar népzene-tudomány, In: Honismeret, 2005/6.) Rekonstruálták az első út egyes állomásait is: Galánta – Taksony – Felsőszeli – Alsószeli – Pered – Zsigárd – Deáki – Vágfarkasd – a Gútai szálások – Nádszeg – Dercsika.

Ennek az útnak a jelentőségére Kodály csaknem 40 év múlva, 1943-ban így emlékezik vissza: „*Lehettem volna zeneszerző a klasszikus mesterektől tanulva is, s talán euró-*

pai hírvé akkor is, ha sose találkoztam volna Galántával. De magyar zeneszerző, magyar zene szerzője nem lehettem volna soha...” (Kodály: Visszatekintés, 3. köt. 503. old.)

A Kodály Zoltán *nagy-úfja* szervesen folytatódik 1906-ban a Zoborvidék, a Zoboralja népzenei felfedezésével. Ennek állomásai többek között: Gerencsér – Csitár – Zsére – Kolon. (Bár az ottaniak *ny*-hangzót mondanak a szó végén: *Kolony!*; öneik a sajátjukat joguk van sajátosan ejteni!) Az ötödik falu: Ghymes (alig negyven évvel ezelőtt még így olvastam ott a kereszteltek anyakönyvében a keresztelés helye rovatban: *Ghymes*; igen, így: *G-h-y-mes!*) – majd pedig Lédéc község következik hatodiknak.

Mivel 1961-ben a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolát elvégeztem, ezért népzenei tanultságom alapján mind a hat odaváló népdalt szívesen énekelném – *még öregember erejevesztett hangján* is –, ahogyan Kodály a magunkfajta öregek énekes produkcióit jellemezte. (Kodály: Visszatekintés II., Budapest, 1964, Néprajz és zenetörténet, 231.) Sőt, a legismertebb zoboraljai népdalokat akár mindannyian együtt énekelhetnénk, hiszen ezeket még az egypárti diktatúrában is tanulnia kellett minden egyes fiatalnak – még a párttitkár fiának-lányának is. Köszönhetjük mindezt Kodály Zoltánnak, hogy a *Felvidék* népzenei nagyra értékelésére is megtanított bennünket! (Most csak az énekek kezdő sorainak szövegét idézzük.)

1. Gerencsér – *Gerencséri utca...*

2. Csitár – *A csitári hegyek alatt...*

3. Zsére – *A jó lovas katonának...*,

vagy ahogyan Kodály először gyűjtötte Zsérén:

Száztalléros katonának...

4. Kolon – *Meghalok, meghalok, – még beteg sem vagyok, –
kolonyi temetőn – nyugodni akarok!*

5. Ghymes – *A ghymeszi vár alatt, vár alatt, vár alatt...*

6. Lédéc – *Lányok ülnek a toronyba' arany koszorúba'...*

Egyik fiatal magyarországi barátommal nemrégiben Galántán jártam, és ott Kodály Zoltánnak mind a két emléke előtt tiszteleghettem. (Kodály Zoltánt én még személyesen ismerhettem. Hadd dicsekedjem el: kétszer is találkoztam vele nálunk; nálunk a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban, mikor ott volt két alkalommal is, ott, ahol az Édesapja érettségizett.)

Tiszteleghettünk barátommal a *Kodály-emléktábla* előtt a galántai vasútállomás épületénél, ahol Kodály édesapja, Frigyes, állomásfőnök volt.

Majd ugyancsak Galántán tiszteleghettünk, a *Kodály-emlékmű* előtt, az Esterházy-kastély kertjében. (Esterházy János fiának, az ifjú Jánosnak osztálytársa voltam Pannónhalmán. Édesapja volt az egyetlenegy képviselő a pozsonyi parlamentben, aki a zsidók elhurcolása ellen fel merte emelni a szavát és NEM-mel szavazott. „Jutalmul” csehországi börtönben halt meg!) – Tisztelettel *főlnéztünk a Felvidékre* Galántán is!

Kodály Zoltán népzenei nagy-útjának részletezése után szölok arról a *nagy-útról*, melynek legalább 1200 (ha nem több!) éves emléke csodálatra kötelez bennünket a *Felvidéken*: a Ghymeskosztolányba vezető *nagy-útról*. Gyönyörű kis templom van ott. Megtekintése hasonló élményt jelent, mint amikor a Balatonnál, Keszthely-Hévíz mellett Egregy templomát látogatjuk meg, majd imádkozunk benne.

A ghymeskosztolányi templomot 1974-ben láttam először: még a restaurálása *előtt*. Később csaknem minden évben megcsodáltam a restaurálása *alatt*. A restaurálása *után*

pedig alig volt év, hogy meg ne látogattam volna. Sőt az idén, 2005 nyarán kétszer is lát-hattam. A restaurálás óta azonban ujjnyi vastag penész van már a freskón: jobbra a szentély előtt. (Tilos fényképezni! Ez nagyon is érthető, mert a vakuzás árthat a falakon – a restaurálás után jelentkező fekete falpenészek!)

A ghymeskosztolányi templom a kora-középkorra visszautaló bizonyosság. Még nin-csen egészen kiderítve, de van olyan vélemény, hogy azoknak a keresztényeknek a hité-re és buzgóságára utal vissza, akik még a magyar honfoglalás előtt élhettek itt, mint temp-lomot igénylő és templomot építő népek. Természetesen gondolhatunk akár még az itt maradt (itt maradhatott) római veteránokra és azoknak keresztény hitére is.

Van okunk (és kötelességünk), hogy a második *nagy-útért is főlnézzünk a Felvidékre!* De ez már a Felvidéken lakók megélt vallásosságát jelenti, melyet a vallási néprajz kere-tében is lehet tárgyalni.

Am ha 2005. november 28-án ott az autóban a kérdés („*melyik úton menjünk?... a Nagy-Úton?*”), arra a Nagy-Útra vonatkozott, amelyen Marcus Aurelius római császár járt, amikor Kr. u. 174-ben a Garamnál legyőzte a kvádokat, és a zoboraljak tudnak még erről a Nagy-Útról, mert amint a későbbi beszélgetésből kiderült: útitársam valóban erre a Nagy-Útra gondolt, akkor még meghatottabban kell *főlnéznünk a Felvidéken a felvidékiek-re!*

Ezt az időn és országhatárokon átívelő összetartozást, történelmi, magyar és közép-európai tudatot erősíti meg Kosztolányi, a magyar nyelv, főképpen a színek, jelzők, han-gulatok varázslatos költője, aki Rómában, a Capitoliumon „*főnséges írótlars*”-ként köszön-tötte a Marcus Aurelius szobor-remekművét.

Marcus Aurelius Rómában, Kr. u. 121-ben született és 180-ban halt meg. A korlátlan hatalommal uralkodó hadvezér, filozófus császár maga vezette a dunai háborúkat, Kr. u. 174-ben legyőzte a kvádokat és a markomannokat, akik már 168-ban eljutottak Aquileiáig. A háború 175-ben a szarmaták ellen folytatódott. Majd Keleten kellett küzdenie trónbitor-lók ellen, de 178-ban visszatért Pannóniába, és itt is halt meg. A folytonos háborúk ellené-re is békére törekedett, de rettenetes háborúkban irtotta a birodalom ellenségeit. Amikor azonban elült a csatazaj, itt a Garam partján félrevonult, elmélkedett és naplót írt. Minden vallást elfogadott a kereszténység kivételével, a keresztények üldözését sem akadályozta meg. (Szent Pothinus és Szent Blondina vértanúk!) Élete végén görög nyelven leírta gon-dolatait, életének főbb elveit, ebből a gyűjteményből a sztoikus Marcus Aureliust ismerhet-jük meg, lényegében a sztoa erkölcsstanát fejtette ki: „*Tegyen vagy mondjon bárki bármit: nekem jónak kell lennem.*” (Elmélkedések. 1923; 1965; 1975. Huszti József fordítása.)

Kosztolányi *Marcus Aurelius* című költeménye 1929. október 1-jén jelent meg a Nyu-gatban, kiemelt helyen. A vers ritmusa antik elemekből építkezik, nincs szabályos met-ruma, rímek sincsenek, és egyenetlen szakaszokra tagolódik. A költő *pannon zarándok-ként fohászodik...* Írásában Marcus Aureliushoz szól: „*Hadd emelem fel, hadd emelem hát tiszta, hitetlen, kételkedve cikázó, ember páralelkelem tefeléd most, ki jöttem a pannon halmok alól s élek a barna Dunának, a szőke Tiszának partjai közt! Jaj, hadd emelem fel még egyszer a szívem testvéri szívedhez, Marcus Aurelius.*” (Róma, 1929.)

Ez az első, a legrégebb Nagy-Út, még csodálatosabbá válik előttünk, ha Szent Donát-ra, Marcus Aurelius császár keresztény katonájára is gondolunk. „*Ahol az esőcsoda tör-tént*” címmel külön fejezetként szerepel *Pomichal Richárd* tollából, a *Felvidék száz csodá-ja – Rejtőzködő értékek nyomában* című könyvben a 18-19. oldalon egy fontos felvidéki

adat. (Totem Kiadó, Budapest. Évszám nélkül. A könyv *irodalomjegyzéke* tartalmaz két olyan kiadványt, amelynek 2004-es a kiadási évszáma, mely előtt nem jelenhetett meg ez a könyv sem.) A Felvidéken hallott szájhagyomány azonban az említett könyvnél pontosabban és részletesebben ismeri ennek az esőcsodának a történetét. Szent Donát a Legio Fulminatrix katonája volt, Marcus Aurelius alattvalója, aki élete veszélyeztetésével állt oda a császár elé, hogy engedné meg, hadd kérjék a keresztények Istenét: adjon esőt, hogy ők és lovaik is megmeneküljenek a szomjhaláltól. A császár megengedte, majd csodálhatta, hogy Donatus és keresztény katonatársainak imádságára eső támadt az égből. A kvádok ellen induló római hadsereg így erőre kapott és diadalt aratott a Garamnál.

Mint az ilyenkor történni szokott – és általában ez a túlvilágot valló kereszténységgel szemben szokott megtörténni! –, mire Rómába jutott a hadsereggel együtt a győzelmi hír és a győztes császár, addigra a Donatus és keresztény társainak imádságára kiesedett esőcsoda, – voltaképpen maga a győzelem – úgy „értékeldött át”, mintha a Jupiter (latinosan: Juppiter), sőt maga a Juppiter *Pluvius* tette volna a csodát, ahogyan ez most is látható a Marcus Aurelius tiszteletére állított diadaloszlop egyik domborművén. Szent Donát győztes katonatársaival még ugyanezen történelmi csodaesemény után vértanúhalált halt Marcus Aurelius parancsára, midőn a császár elrendelte az összesen tíz római birodalmi keresztényüldözésből a negyediket.

Az esőcsodát a felvidékiek hagyományából ismerem, amely ezt a csodálatos jelenséget, igazi mirákulumot Szent Donátuszhoz és vértanútársaikhoz kapcsolja. A szent vértanú miatt és legendájának megőrzése és tisztelete miatt is *főlnézek a Felvidékre!*

Újabb irodalomtörténeti adat. – A Felvidék bencés monostorában, Deákiban őrizték (és használták a liturgiában) 1228-tól a tatárjárásig, 1241-ig azt a Sacramentariumot (jelenleg Pray-kódexnek ismerjük), amelynek 154a jelzésű hártyalapján olvasható 32 magyar leírt sor: a *Halotti Beszéd és Könyörgés*. Ezt mindig *elmondott* beszédnek vélték, míg a liturgiátörténeti kutatások ki nem derítették: olvashatták is ugyan abban a korban, de ha ezt liturgikus könyv tartalmazza, akkor ennek természetes felhangzása az *énekelt* recitáció volt a zsoltározás közben. (Vö.: Szabó Helga: Ének-zene az általános iskola szakosított tantervű 5. osztálya számára. 3. javított kiadás, 42. old. Halotti beszéd. [Dobszay László], Nemzeti Tankönyvkiadó)

A történelmi után következik a *nyelvészeti* csodálat, még egy ilyen apróságnak látszó adatban is. A zoboraljak: *Nyittra-re* jönnek be, *Aranyosmarót-re* utaznak el, előbb *jobb-re* mennek, majd *bal-re* fordulnak. Nem is a *padlás-re* mennek föl (ill. mennek fö), mert Zoboralján nem *padlást*, hanem *szobát* mondanak, de ha fölmennek oda, akkor a *szobá-re* mennek fö, és ha az iskolás gyermek focizik, a labdát *kapu-re* rúgja.

Nemrég hallottam tőlük a számomra legfrissebb nyelvjárási adatot. Egy a Zoboraljáról jött, a rév-komáromi magyar gimnáziumba járó diáklánnyal karácsonyi ostyát küldtem a közelükben lakó ismerőseimnek. Tőle hallottam: – „*Jó, majd elmegyek ar-re.*”

Már öntudatosan is teszik ezt a zoboralji fiatalok, mert ha a magyar tannyelvű gimnáziumban tanulva diáktársaik okatlanul kifogásolják náluk, hogyan beszélnek, mert zoboralji nyelvjárásban beszélnek, ők most már bátran visszafelelnek: – „*Én most az anyanyelvemen beszélek így, mint ahogyan te is az édesanyád nyelvén beszélsz úgy, akkor meg miért csúfolkodsz?*”

Tavaly, 2005-ben, a tihanyi apátság alapításának 950. évfordulóját ünnepeltük. Hogyan is olvassuk a *Tihanyi Alapítólevélben?* – *Fehérváru RE-A* – és még így is: *hodu utu*

RE-A. És ha az „A” hangzó a RE-A névutóban (mert akkor még nem rag volt a REA, hanem névutó) lekopott, akkor előbb mondták eleink: Fehérvár-RE, mint Fehérvár-RA, akkor korábban hangzott a *hadút-RE*, mint a *hadút-RA*... Ismét csak *főlnézünk* rájuk, a régít is, a csaknem 1000 éves beszédet is megőrző – *felvidékiekre!* Nálunk, a *Dunántúlon* még van község, ahol szintén így mondják. *Rábafüzesen* az idősebb magyarok beszédében máig megmaradt és nem illeszkedett a RE. Ezért egy kicsit ránk, dunántúliakra is föl lehet nézni! (Sőt ott, Rábafüzesen még ilyent is tudnak mondani a magamfajta öregek: — „*Fávee, vassee, pisztollee*” – fával, vassal, pisztollyal.)

Még újabb *felvidéki* adatok következnek – a csodálatra, a *főlnézésre*. Nyitrán vagyunk, és itt van a szomszédban két község: az egyik Zoboralján: *Bábindal* a neve, a másik község Nyitrától néhány km-re nyugat-északnyugatra található: *Báb* a neve. (Még szlovákul is Báb.) Mindkét falu nevében a Báb utal a *Babbára*, a *Babba Máriára*, akiről az erdélyi Daczó Árpád (P. Lukács) tud a legtöbbet. Aki ismeri az erdélyi ferences tudósok csodálatra méltó elméletét a *Babba Máriáról*, az ezt természetesnek tartja. Idézi is Lukács atya könyvében (Csiksomlyó titka, Pallas-Akadémia, Csikszereda, 2000) ezt a tőlem meg tudott zoborvidéki adatot. Nekünk pedig ez is alkalmat ad arra, hogy *főlnézünk a Felvidékre!*

Az említett *Bábindalon* sokszor jártam már. *Báb* községbe évtizedek óta szerettem volna eljutni, és ez egy hete egészen váratlanul sikerült. — „*Szent Imre herceg a templom védőszentje*” – figyelmeztetett rá a fiatal szlovák plébános latinosan. Bár a főegyházmegei schematizmusból (papi és plébániai névtárból) előre fölkészültem, hogy mire számíthatok majd Bábon, mégis jól esett, hogy a fiatal szlovák plébános kérészem nélkül is fölhívta a figyelmemet arra, hogy a templom patrónusa Szent István király fia, Szent Imre herceg. A főoltárt a magyar szent tiszteletére szentelték. A Báb nevet 894 évvel ezelőtt, 1111-ben már leírták. A Zoborhegyi apátság birtokösszeíró levelén így szerepel: *quod Baba pars vocatur – melyet Baba résznek hívnak*. (Diplomata Hungariae Antiquissima, vol. I., In aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapestini, MCMXCII., p. 382., 384.)

Tudják a *Felvidéken* élők a 22 zoboralji község nevét. Legyen szabad nekem mind felsorolnom: fejből – kívülről, de inkább: bévülről – memoriter. *Érsekújvár és Komjáti felől: Nagykér – Berencs – Nagycétény – Nyitracsehi – Felsőkirályi – Vicsápapáti – Nyitraegerszeg – Menyhe és Béd.* (Ez eddig kilenc.) *A hegyen innen, délfelé – Marcus Aurelius Nagy-Útján: Gerencsér – Csitár – Zsére – Kolon – Ghymes és Lédec* (Ez már összesen tizenöt.) *Méginkább délre a Nagy-Úttól: Pográny – Geszte – Hind – Bodok – Bábindal – Kálaz és Aha.* (Mind a huszonkettő megvan!) Ezért a 22 szavas memoriterért egyszer egy öreg magyar itt, Zoboralján így dicsért meg: — „*Nézze, ezt a huszonkettőt még mi sem tudjuk ilyen pontosan elsorolni!*” –

Megtisztelve éreztem magamat kedves dicséréte miatt, annak ellenére, hogy mindjárt előadásom után pontosabban tájékozódhattam Zoboraljáról. Sándor Anna könyvében ugyanis (A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza, Kalligram, Pozsony, 2004) 26 zoboralji község szerepel, mert az általam tudott 22-höz még négy hozzátartozik: Csiffár, Tild, Nemespann és Nyitraszőlős.

Tudják a Zoboralján élők, hogy csodálatosan szép a *népviséletük* is! Legjobban ezt az ahai származású *Jókai Mária* néprajzkutató tudja.

Kodály könyvsorozatában, a Magyar Népzene Tárában III/A jelzésű a *Lakodalom* című kötet. Benne a legtöbb lakodalmos ének Zoboraljáról való. Mégpedig jellemző arányban: a kötet 930 lakodalmos dalt tartalmaz, ebből 389 népdal való a Nyugat-Felvidékről, a Garamig terjedő részről. Ez több mint 41 százaléka az 1955-ben megjelent teljes kötet népdalainak.

Első alkalommal autóban gyűjtöttem zoboralji lakodalmos énekeket. Maga Ferenc barátom vezetett, és két jó énekes anyóstárs énekelt az autóban: *Manyuch Jánosné Bezányi Erzsébet* és *Gál Lászlóné Czigó Ágnes*. A komáromi Szent András templomtól Zséréig gyűjtöttem tőlük a szebbnél szebb lakodalmosokat, közöttük sok zsoldárokozó dalamú lakodalmast is.

A népéneklés művészetét tanulhattam meg a Felvidéken, Vágán nemcsak a pásió énekléséből (Forró Ferenctől, aki a Jézus-szereplő volt), hanem az egyházi népéneket gyönyörűen éneklő Kubica Rozália előénekes nénitől (szentasszonytól) még 1974-ben. Akár róluk is írhatta volna Kodály Zoltán: „*Minden folklorista tanúsíthatja, hogy egy-egy sokversszakos dal sikerült szabad előadása, még öregember erejevesztett hangján is, olyan magasrendű művészi élményt jelenthet, amelyet rendszeren csak a világvárosok koncerttermeiben szokás keresni és találni.*” (Visszatekintés II., Budapest, 1964. Néprajz és zenetörténet, 231. lap)

Nyugodtan támaszkodhattak a Felvidéken katolikus hagyományukat teljesebben képviselő énekeskönyvükre, amelyet Stampay János (1864-1960) kőbölkuti kántor szerkesztett és adott ki 1902-ben. Száz év alatt náluk már 43. kiadása jelent meg: Kath. egyházi énekek, imák és temetési szertartások (Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2001), de tartalmazza a Felvidéken máig használatos két passiót is: Szent Mátéét és Szent Jánosét. Stampay könyve értékesebb egyházi népénekhagyományt ölel föl, mint az 1930-as évek magyarországi, ún. népének-reform kezdeményezése.

A népballadák is csodálatosan szépek a *felvidékieknek*. Ezeknek egyik legeredményesebb gyűjtője: *Danczi Lajos*, aki egy évtizedig *Ghymes* plébánosa, majd három évtizeden át a mátyusföldi Vága község plébánosa volt.

A népballadáról Sötér István (1913-1988) irodalomtörténész így ír: „*Csak legnagyobb költőink legihletettebb pillanataikban tudtak népballada értékű költeményt alkotni.*” És még így is értékeli a népballadákat: „*Tökéletes balladákat csak a népköltészet hozott létre és a műköltészet legnagyobbjainak némelyik ihletett pillanata.*” (Az Arany János balladái c. könyvhöz írt bevezető tanulmány.)

Értékes adat a Zoborvidék egyik balladájáról: Párnás táncdal. (Bartók Béla feldolgozásában is ismert.) – 21 versszakos ghymesi változatából igazolni látszik Vargyas Lajos feltételezése, amely szerint a családjától megvált asszony és a szüzességét veszített leány párhuzama sejlik a történetben... Ami a hitelessége mellett szól: e változatban nem érezni törést, a további versszakok stílusa és csiszoltsága a népköltési eredet mellett szól. (Vö: Ág Tibor: Vétessék ki szülő szívem. Szlovákiai magyar népdalladák. Madách, Bratislava, 1979. Közzéteszi: Ág Tibor és Sima Ferenc.)

Fölnézünk a Felvidékre! – népviseletük, lakodalmasaik, népénekeik és népballadáik miatt is!

Felvidéki csodálatom újabb tárgya most egy személy, *Danczi Lajos* plébános bátyja: dr. *Danczi József Villebald* (1911–1977). Ez a pannonhalmi bencés, a szláv nyelvek tudósa Prágában végezte a teológiát és szerzett az egyetemen teológiai licenciátust. Ismerte

a sziléziai szláv nyelvet, ismerte a lengyelt is. Szlovák nyelv- és irodalomból középiskolai tanár volt. (Horvátországban is járt tanulmányúton: így hallgathatta a *horvátul* legszebben beszélőket, akik ott a nyelvhatáron élve szerb származásúak voltak.) A háború után ő, a katolikus szerzetes tanár írta a legelső orosz iskolai nyelvkönyvet magyar diákok számára, hiszen orosz szakos középiskolai tanár is volt. Életművét szakdolgozatként *Meleg Mária* kúrti származású, érsekújvári hitoktató írta meg; Dr. Danczi József Villebald élete és művei, in: Bencés Diákszövetség Almanach, 2005, Pannonhalma–Budapest. – Villebald atya nyelvtudományi doktori disszertációját (*A kúrti nyelvjárás hangtana, fonológiai és fonetikai vizsgálata. Budapest, 1939*) szívesen tanulmányozta Kodály Zoltán is.

A felvidéki nyelvészethez és a vallási néprajzhoz azért értett, mert felvidéki származású volt: Kürtön született és Érsekújvárbán érettségizett. Nekem latin nyelvből érettségiztető osztályfőnököm volt Pannonhalmán, Győrött pedig házfőnököm és a bencés gimnáziumban igazgatóm. A határon túl magyar testvérek szeretetét ő nevelte belénk. (Már eddig 107-szer voltam Erdélyben, Moldvában a csángómagyar testvéreknél 85-ször, Délvidéken 10-szer, Kárpátalján 6-szor, az ausztriai Várvidéken még csak 5-ször, a Felvidéken 1974 óta már „kismilliószor”).

Felvidéki csodálatunk új adata: a *húsvéti alleluja*. Úgy tudták még énekelni Zserén, 1986-ban, Licskó Bálint atya (jelenlegi pogrányi plébános) újmiséjén, primíciáján, ahogyan a középkori esztergomi kódex neumái jelzik.

De ez még nem elég! Az aratásvégző népdalukat is az esztergomi alleluja dallamára énekelik. „*Elvégeztük, elvégeztük az aratást, az aratást...*” Kodály hívta föl a figyelmet erre a csodálatos egyezésre. (A magyar népzene. Zeneműkiadó, Budapest, 8. kiadás, 63. old.) Vagyis azon a dallamon adnak hálát az aratás után, amelyet a feltámadás napján zengtek, az Egyház legnagyobb ünnepén. Félelmetesen szép bizonyítéka ez a vallási néprajz alapvetően *katolikus* gyökerének! *Főlnézünk a Felvidékre!*

Még nem esett szó arról, hogy Szent István király jónak látta, hogy itt, Nyitrán fogadja menyasszonyát – a bajor király leányát: Gizellát. Jónak látta: legyenek felejthetetlenek az ország első királynéjának legelső emlékei, mikor a Felvidéken a nyitrai tájat megpillantja a fejedelmek nyári palotájával együtt.

Azt is tudjuk, hogy Szent László királyunk 1095-ben halálával szentelte meg ezt a földet! Erről a jeles évfordulón, júl. 29-én (vagy a legközelebbi pénteken) hagyományindítóan, hagyomány-ébresztően emlékezünk meg a Zoborvidék magyar anyanyelvű hűveivel a Szent László király tiszteletére szentelt nyitrai piarista templomban.

Az is történelmi tény, hogy Könyves Kálmán királyunk Nyitrán alapított püspökséget; a Szent László király alapította Zágráb után a tizenkettediket a Kárpát-medencében. Mindhárom miatt *főlnézünk a Felvidékre!*

Bizonyára szép doktori disszertáció készülhetne, ha valaki megírná: a virágvasárnapi Szent Máté Passiót, ahogyan a Galánta melletti Vágán még most is, még 2006-ban is, tehát még az idén is, a középkori esztergomi passió, a *Moll-Passió* dallamán énekelik! A passió dallama is gyönyörű, az előadása is egyedülálló: a passió bevezető mondatát és a *turbát*, a tömeg énekes szerepét mindenki tudja és éneklé a templomban, még a gyermekek is.

A Vágához és Galántához közeli Nagymácsédon 600-an is zengik ezt. Vágán és Nagymácsédon kívül Magyardíószegen is tudják, de ezen utóbbiban már csak tudták, bár

még restaurálható – lehetne! (A Moll-Passióról bővebben: Jáki Sándor Teodóz: A vágai virágvasárnapi pásió. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében III., Pécs, 2000. 184-191. old.) — A mátyusföldi passióért is *főlnézünk a Felvidékre!*

Azért azonban már nem nézünk föl: néhány itteni magyar tisztelendő atya (mint mondják: pápábbak akartak lenni a pápánál!) 1967 után a B) évben a Márk-passió éneklését, majd a C) évben a Lukács-passiót erőltették népi énekesekkel, akik csak az 500 éves Máté-hagyományt tudták. Ennek „eredményeképpen” a *felvidéki magyar népi templomi római katolikus élő hagyományú kórusok* több mint felerészben fölsozlottak – 1970-ig.

A témánkhoz, a *főlnézéshez* tartozó, immáron sokadik érvünkhöz és adatunkhoz érkezünk – a *Felvidék csodálásában!* Tegyük azt még emlékezetesebbé, közkinccsé, amit dr. Nádasi Alfonz bencés atya tanított diákjainak a győri Bencés Gimnáziumban a görög-latin *terminus technicus* különórákon: a görög *anthróposz* azt jelenti: *fölfelé néző*. Minél többet foglalkozunk mi a felvidékiekkel, mi is annál jobban igaz emberré – FÖLFELE NÉZŐVÉ – görögül: ANTHRÓPOSZ-szá válunk.

Nemcsak csodáljuk, hanem a következő, még maradandó minta is maradhat nekünk – magyarországiaknak: a *felvidéki karácsonyi ostyahordás*. A Magyar Népzene Tára II. Jeles napok kötetében (Akadémiai, Budapest, 1953.) az Ostyavivés – ostyahordás című alatt találunk két éneket:

327. Krisztus születésének mindnyájan örülnek...

328. Békesség hirdető Istennek angyala...

A 327.: „Köszöntő, amellyel ostyát hordtak szét iskolás gyerekek.” A két versszak elneklése után még hozzátették: „A mi mester urunk is egy kis ajándékkal kedveskedik.” Barslédécen (Bars vm.), vagyis Zoboralján gyűjtötte maga Kodály Zoltán 1914. májusában. Megható az adatközlőkre vonatkozó megjegyzése, miszerint *öreg emberek* énekeltek neki a rövid kis köszöntőt. További tájékozódást a következő énekhez írt magyarázatból nyerhetünk.

A szerkesztők a 328. ének mellé magyarázó mondatot is írtak: „*Régen advent utolsó hetében a harangozó és a kántor ostyát süttetett, és azt vitték házról házra a gyermekek, énekelve.*” – Elemezzük részletesen a Magyar Népzene Tárának rövid magyarázatát.

„*Régen*” – e népének gyűjtése 1952. márciusában történt. *Kerényi György* gyűjtötte, aki a *Jeles napok* kötetet sajtó alá rendezte. Az adatközlő az órhalmi (Nógrád vm.) 51 éves *Nagy Ferenc* volt, aki gyermekkori emlékét énekelhette el Kodály munkatársának.

Az ostyahordásról már abban az időben (1952-53-ban) azt írták: *régen*, mégis mostanáig, fél évszázaddal később is, oly sok helyen nemcsak hogy nem felejtődött el, hanem mindmáig élő hagyományként megmaradt.

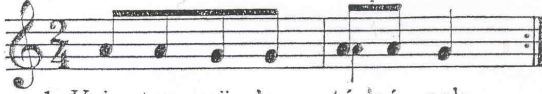
1. Élő hagyomány van az ostyavivés-ostyahordás szokásának a Felvidék csaknem minden *magyar* falujában.

2. Szép és általános szokás ez Szlovákiában a *szlovákok* között is: náluk neve is van a kis ostya-ajándéknak: *oblátky*.

3. Ne gondolja magáról senki, hogy a *lengyelek* őt igaz, jó barátnak tekintik, míg karácsonyi üdvözlő soraik mellé nem tesznek a levélborítékba kis lengyel ostyát (vagy legálább ostya-darabkát): náluk *oplatek a neve*.

327.

Köszöntő, amellyel ostyát hordtak szét iskolás gyerekek :

1. Krisz-tus szü - le - té - sé - nek
mindnyá - jan ö - rül - nek,
az é - gi ma - dár - kák
szé - pen é - ne - köl - nek.

2. Örömmel az angyal
pásztorokhoz mennek,
hogy Messiás születik,
nektünk is azt jelentik.

A mi mester urunk is egy kis ajándékkal kedveskedik.

Barslédéc (Bars), öreg emberek.

Kodály

328.

Régen, advent utolsó hetében a harangozó és a kántor ostyát süttetett,
és azt vitték házról házra a gyermekek, énekelve :

Bé - kes - ség - hir - de - tő   Is - ten - nek an - gya - la,
ki   a pászto - ro - kat   út - ba - i - ga - zíj - ja,
hogy mënje - nek gyor - san   Bét - le - hem vá - ros - ba,
ott ta - lál - ják majd a   Jé - zust a já - szol - ba,

hogy ka - rá - csony nap - ját   ér - hes - sék ken - ték is.

Órhalom (Nógrád), Nagy Ferenc (51).

Kerényi, 1952. III.

4. Biztosan emlékeznek az ostyahordásra Órhalom községben, hiszen ott gyűjtötték az egyik fenti kis éneket.

5. A Fertő-vidék egyik falujában, Széplakon bizonyíték e szép szokás valamikori életere még a kert végében, a szemétdombra kidobott és ott nemrégiben megtalált rozsdás szerszám: az *ostyasütő* vas.

Elemezzük tovább a fenti kis magyarázatot.

„*Süttetett*” – mert *régen* nem az egyházmegyei központ látta el *ostyával* a templomokat a liturgikus igény szerint, hanem mindenhol rendelkezésre állt az ostyasütő vas, és ha lassabban is készült el vele, mint mostanában a gépesített kisüzem az egyházmegyei központban, mégis szívesen vállalta és szent szolgálatnak tartotta ezt a sekrestyés, vagy a kántor, vagy a harangozó, vagy akár a *mester* is, ahogyan mifelénk, a Kisalföldön régen, gyermekkoromban a tanítót szokták így nagy tisztelettel nevezni.

„*Advent utolsó hetében*” – mikor is ez akkor, be nem vallottan, akár a 13. havi fizetés is jelentette, hiszen az *ostyahordást* szívesen vállaló iskolás (vagy ministráns) gyermekek lelkiismeretesen „*beszolgáltatták*” a házaknál kapott viszonzást az *ostyasütetőnek*. – A viszonzásra vonatkozólag Kodálytól tudjuk és a Jeles napokhoz irt előszavában a VIII. lapon olvashatjuk: „*A jókívánság a civilizált embernek többnyire üres szó, a régi embernek szinte varázserejű érték lehetett, amit szívesen viszonzott tőle telhetően.*”

„*Ostya*”. – Van vidék, ahol kis cukorral édesítik; van, ahol színezik is: a „*pirosról*” Jézus szenvedése jut az eszükbe; a „*kékszinű*” Jézus sebhelyeit idézi, a „*sárga*” pedig Urunk halálára, a „*fehér*” Jézus Édesanyjának, Máriaának lelki tisztaságára emlékezteti őket – ahogyan a boldogemlékű Bálint Sándor értesít erről bennünket. (Ünnepi Kalendárium I. Karácsony, húsvét, pünkösd, Mandala, 1998, 103. old.) – Már a kereszténység előtt is nagyra becsülték: ártatlan fehérsége, óvatosságot kívánó törekénysége, de legfőképpen az oltáron kapott szerepe miatt.

Az elmúlt fél évszázad ideológiai ficama, amely *Télapóvá* degradálta *Szent Miklós* püspököt, a Mikulást, próbálkozott „fontoskodni” az *ostyánál* is: Csehszlovákiában a karácsonyi ostyán a csillagdízis „*ötágúvá csonkult*”.

Az ostyát „*vitték házról házra*” – szívesen vitték és még szívesebben fogadták. Minden jó családnak küldtek belőle, és annyit küldtek, ahány tagú volt a család, ám még három ostyát mellékeltek: az egyiket, hogy tegyék a karácsonyfára; a másikat, hogy szögez-zék föl a mestergevendőre figyelmeztetésül, hogy maradjon velük egész esztendőben karácsony békessége! A harmadikat pedig azért küldték, hátha eltörik egy ostya a szállítás közben, és akkor azt pótolhatnák vele.

Kodály már idézett előszavából, szintén a VIII. lapról tudjuk: „*A házról házra járó, jókívánságos köszöntők ma jóformán alamizsna-gyűjtésnek látszanak, de nem lehettek-e régen az évszakok fordulópontjaira figyelmeztető, szinte rituális jellegű társadalmi események?*”

„*Gyermekek, énekelve*” – vitték, mert akkor még nem kezdte ki a gyermekek önfeledt éneklő kedvét – szomorú sikerrel! – az ártó elmúlt félévszázad.

Az Órhalomban gyűjtött ének: négy soros versszak, melyet izopódikusán egy sornyi jókívánság zár le: „*hogy Karácsony napját érhessék kendtek is!*” Az első 4 sor *dallama* sajátos zenei érték: remek recitálás, „*zsoltározás*” a nép ajkán; és így még ez az ének is bizonyítja, hogy magyar népzeneink egyik forrása valahol a zenei ősforrás közelében lehetett, amelyből merítve „*valami általánosabb, nemzetfeletti, ősi recitáló-formula él benne*”.

Kodály így tanít erről könyvében (A magyar népzene, Zeneműkiadó, Budapest, 8. kiad. 36. old.) és megállapítása még ennek a kis négy soros versszaknak a zenei értékére is érvényes. A 4 soros versszakot követő zárósornak, a jókívánságnak *dallama* emlékeztet bennünket a közismert karácsonyi népének kezdősorára: „*Dicsőség mennyben az Istennek!*”

Eredetileg ez lehetett az ősi recitáló „dallam”:   d d d d d | d d d d d
Majd a sok mondás során kiegészült: r d d d d | r d d d d
Sok gyakorlás után már ilyenné alakulhatott: r d d r d | r d d d r d
Végül pedig ilyen „dallamossá” válhatott: r d t d r d | r d t d r d

Sok értékes adat szól az ostyahordás népi szokása mellett, és még a következő adatok is sugallják följújtását és terjesztését a magyar hívek számára. Hogy a Kodály Zoltán szerkesztésében megjelent Tárban szerepel, az már önmagában jelzi az ostyahordás népszokásbéli értékét és még a kísérő ének dallami-szövegi jelentőségét.

Egyik *felvidéki* barátom évekkal ezelőtt még jobban ráirányította a figyelmemet az *ostyahordás-ostyavívés* vallási népszokására: Kovács László, volt nagymenyeri (most magyarországi) plébános. Köztudomású, hogy egy gyakorló lelképásztornak a hívek szolgálata miatt nincsen módja, hogy a karácsonyi ünnepi estét a szüleinél-testvéreinél töltsse. Ezért a papnak édesanyja szokott eljönni még az advent elején pap-fiának plébániájára, hogy megnézzze, mivel is tudná megajándékozni a fiát karácsonyra. Megtekinti fiának ruhásszekrényét, fölméri a helyzetet, majd hazamegy és bevásárol. A vett ruhaneműeket becsomagolja, és még az ünnep előtt visszautazik a fiához a plébániai karácsonyfa alá szánt ajándékokkal. De nem ez az igazi karácsonyi ajándék, hanem az, amit még rátesz a pap édesanyja: a selyempapírba takart *ostyacsomag*. E nélkül az ostyák nélkül nem is számíthatna igazán karácsonyinak a karácsonyfa alá tett ajándék.

A *Felvidékről* szerzi be évtizedek óta – hazai források híján – a jelen sorok írója is a karácsonyi ostyát. A határon, Városszabadinál a legelső alkalommal negyedórát kellett vitatkoznia a vámossal (akkor még) elvtárral – mindez még a csehszlovák érában történt –, hogy engedje át Magyarországra azt az ezer ostyát, melyet magával hozott. Végül is „kegyeskedtek” átengedni, de utasították, hogy máskor *ezret* ne hozzon. (Azóta „kénytelen” vagyok mindig *kettő-ezret* átcipelni a határon, hogy 400 diákomnak is jusson belőle – és meg ne szegjem a csehszlovák vámossal szigorú utasítását!)

Felvidékről, Léváról származó diákom „oktatott ki” egyszer, amikor kételkedve meséltem az énekórán: „*Ugyan milyen is lehet az a felvidéki ételszokás, amelyről tudomást szereztem: mikor ők, a felvidékiek a szentestén a karácsonyi ostyát – mézzel és fokhagymával fogyasztják?*” – A diákom jelentkezés nélkül csak úgy közbeszólt az órámon: „*Atya, ha nem evett még életében karácsonyi ostyát mézzel és fokhagymával, azt se tudja, mi a jó!*” – Azóta már tudom én is! Utóvégre a tanár is tanulhat – a diákjától!

A *Felvidéken*, a szlovákiai Komáromban (újabban nálunk Rév-Komáromnak mondják) megható látni az ostyát árusító, zoboralji népviseletbe öltözött asszonyokat, akik a határ hidjától pár száz méterre északra az utcasarkon kínálják megvételre ostyájukat. Több mint ötven kilométerrel, a Nyitra előtti faluból, Berencsről utaznak le, és sokszor átfagyva várokoznak a vevőkre, akik még Dél-Komáromból is átmennek, hogy a zoboralji magyaroktól karácsonyi ostyát vásároljanak.

Felvidéki származású volt Tátrai Vilmos, Kossuth-díjas hegedűművész, aki a világhírű Tátrai Vonósnégyessel harminchárom alkalommal tartott ifjúsági hangversenyt iskolánk-

ban, a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban. Ő minden évben rendkívül meghatótlan és nagy örömmel fogadta el tőlem a karácsonyi ostyát, az *oblatkyt*, melyet felvidéki gyermekeivelből, a téli vakációjából jól ismert, ám budapesti sok évtizedes tartózkodása óta csaknem elfelejtett.

A Felvidéken túl, Lengyelországban azonban még a felvidékinél is erősebben él a karácsonyi ostya népi hagyománya. Lengyelül ennek az ostyának *oplatek* a neve. – Álljon itt bizonyítékképpen a lengyel származású érsek, *Mons. Julius Janusz* levele. Ő a Vatikánnak apostoli nunciusa Budapesten és egyben a moldáviai Kisinyovban is, akitől 2003 karácsonyára vezércikket kért a budapesti Központi Szeminárium folyóiratának, a *Centralis-tának* szerkesztősége. Az érsek a bevezető mondatok után mind az egyetemes, mind a sajátosan lengyel vallási néprajzba is jelentősen beleillő tanítással folytatta levelét: „*Érdemes szemügyre vennünk, hogy a [karácsonyi] megbékélés e fontos üzenete, miként jelenik meg a nemzetek karácsonyi hagyományaiban. Hazámban, Lengyelországban a szentestét mint a bocsánatkérés és kiengesztelődés ünnepét üljük. Mindenekelőtt, a katolikusok egész nap böjtölnek, majd este nagy, tizenkét fogásos vacsorát tartanak, de húst még akkor sem fogyasztanak.*

Ami meghatározza a szentestét, az egy cselekmény, amely a vacsora előtt történik. Napnyugtakor a család közös imádságra jön össze, majd az imádság után mindenki megosztja egymással az ún. „oplatek” ajándékát. Ez egy nagyon vékony kenyér, amelyet a szentmisén használatos ostya anyagából készítenek, és a jászol képe van rajta. Az „oplatekkel” a kézben minden családtag odalép a másikhoz és bocsánatot kér tőle az elmúlt évben ellene elkövetett bűnökért. A másik ugyanilyen „vallomással” felel, majd mindenki letör egy darabot a másik „oplatekjéből”, a kiengesztelődés és a béke jeleként. Miután így mindenki megbékélt, elénekelnek egy karácsonyi éneket, az asztalhoz ülnek, hogy elköltsék a hagyományos vacsorát. A hosszú vacsora után általában karácsonyi énekek kántálása következik, majd elindulnak az éjféli misére.”

A lengyel *Julius Janusz* érsek cikkének üzenete minket, magyarokat is elgondolkozathat. A lengyel „*oplatek*”, a szlovák „*oblatky*”, a felvidéki magyarok és a magyarországiak „*ostyahordás-ostyavivés*” szokása azonos forrásból, a 2000 éves katolikumból származik. Ám ha a legelső szent adatra is gondolunk, Melkizedeknek, az Isten főpapjának kenyérére (és borára), és annak tökéletes megvalósulására, a Melkizedek rendje szerinti Főpap, Jézus Krisztus utolsó vacsorai Kenyerére (és Borára), akkor máris több évezredes szakrális vonulatát csodálhatjuk ennek a máig élő vallási néprajzi hagyománynak.

A Felvidékhez, de még Észak-Magyarországhoz tartozik Ináncs, egri főegyházmegyei község, ahonnan Árvai Ferenc diákom szüleitől minden ádventben kaptam egy szép kis csomagot: ostya-ajándékkal. Megtudták a fiuktól, hogy mennyire érdekel engem a karácsonyi ostyahordás.

Ebből a szempontból a magyar *Felvidék*hez tartozik a ma már Egerhez csatolt Felnémet is. A felnémeti ostyasütésre emlékezik Dóra Zoltán nyelvésztanár, akinek 2005-ös szíves közléséből tudom: „*A harangozó sütötte nálunk is. Mi, gyerekek meg is kóstoltuk, mielőtt még át nem változott Krisztus testévé. A szomszédos faluban, Felsőtárkányban világi alkalmakra valamivel ízesített ostya készült; ha jól emlékszem, molnárkalácsnak nevezték.”*

Végül még négy magyarországi adat. – A főiskolai vallási néprajzi órám „jött rá” az egyik fertőszéplaki kispap tanítványom, most már kapuvári (gartai) plébános, *Bak Tamás*,

hogy milyen elfelejtett ostyasütő „kincsek” vannak kertjük elhanyagolt sarkában. Családjuk régebben segédkezett a templomi ostya készítésében (és ami ebből szorosan következett: az ostyahordásban is). A kitüntetett szolgálat megszűntével feleslegessé vált az igényesen kialakított ostyasütő vas, és céljavesztetten a kert sarkába került. – A győri Xantus János Megyei Múzeumban sok emléke van az ostyasütésnek. *Perger Gyula*, a Múzeum igazgatója tanulmányt írt róla: Ostyasütő vasak. (In: Hitvallás Kalendárium 2005, Győr, 126-131. old.) – A Magyar Katolikus Püspöki Kar sajtóreferense, *Szerdahelyi Csongor* néprajzi szakdolgozatát a karácsonyi ostyahordás témaköréből írta. – Élénken emlékezik ma is arra Király Sándor, a hargitai Szentegyházasfalú volt kántora, ahogyan plébánosával, néhai Ambrus Imrével évtizedekkel ezelőtt otthon sütötték még az *ostyákat* a templomi liturgikus szolgálatra. Az ostyasütő vasak ugyan megvannak még náluk, de az ostyahordás szent szokása ott már régen megszűnt.

Ahol az ostyahordás szép hagyománya már megszűnt, annak *fölújítására* szívesen említjük az *Éneklő Egyház*, a római katolikus népénekár ajánlatát (Szent István Társulat, Budapest, 1986.): a könyv 1021. oldalán ezt olvashatjuk: „*Karácsonyi ajándékvitel. – Régi szép szokás volt az adventi ostyahordás. Ennek hagyományát felújíthatjuk, amikor karácsonyi ajándékainkat, kedvességül valamicske élelmet stb. a gyermekekkel a rokonoknak, barátoknak szétküldjük az ünnep előtti napokban. A gyermekek e verssel köszöntsenek be a meglátogatott házba:*

„Mennyből alászállott – kised Jézusunknak,
a mennyek és földek – szent Alkotójának,
születése napját – e világ Urának
érje békességgel – lakója e háznak.
Mert a nap, hold, csillag – örömet jeleznek,
hogyan ideje eljött – szent születésének.
Én is ajándékot – hoztam szeretettel
a mi családunktól, – szíves üdvözléssel.
Dicséretessék a Jézus Krisztus!”

Majd elénekelnek egy adventi éneket, pár falatot kapnak és távoznak.

A *Felvidéken* jól ismerem a Galánta melletti Vága községben az ostyasütő (és az ostyahordás terjesztésében is szorgalmas) családokat: Greznár Erzsébeték, Jalsovszky Róberték, Sandula Mónikáék, Szabó Jánosék, Szabó Róberték, Török Éváék, Zsigó Szilviáék és Józsa Andrásék. Ugyanúgy ismerem őket a Zoborolja huszonhat magyar faluja közül Zsérén is: Bencz Bálinték, Macskai Ilonáék, Simek Vilmosék, Manyuch Jánosék.

Szívesen eltanulom (eltanulnám) a *felvidékiektől* szép mesterségüket. Ha sikerül, készülnök vásárolni tőlük egy ostyasütő gépet, hogy ne kelljen a karácsonyi ostyákat minden adventben többször is *kétezzrével* átcipelnem a határon, hanem hogy majd a magam készítettékkel „*minden jóakarátú embert*” megajándékozhatom idehaza, Magyarországon és még Erdélyben is Futásfalván, az új Mária-kegyhelyen, ha már egyszer megígértem nekik. Így nemcsak *felvidéki* néprajzkutatóvá válhatok lassanként, hanem még egy értékes, szakrális, *felvidéki* népszokás fennmaradását is szolgálhatom – itthon is, máshol is erősíthet.

Irodalom

- BÁLINT Sándor: *Ünnepi Kalendárium I. Karácsony, húsvét, pünkösd*. Mandala, 1998, 103. o.
- CS. VARGA István: *Adósságtörlesztés. A bencés szellemiségről*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002. 408. old.
- DACZÓ Árpád Lukács atya: *Csiksomlyó titka*. Pallas – Akadémia, Csikszereda, 2000.
- DANCZI József Villebald: *A kürti nyelvjárás hangtana, fonológiai és fonetikai vizsgálata*. Bp. 1939.
- Diplomata Hungariae Antiquissima. Vol.I. In aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapestini, MCMXCII., p. 382., 384. *Éneklő Egyház, a római katolikus népének tár*. Szent István Társulat, Bp. 1986., a könyv 1021. oldalán
- Felvidék száz csodája – Rejtőzködő értékek nyomában című könyvben a 18-19. oldalon egy fontos felvidéki adat. (Totem Kiadó, Budapest. Évszám nélkül.)
- GÁL Sándor *Homok* című verse, melyet költőbarátjának, Ratkó Józsefnek ajánlott.
- JÁKI Sándor Teodóz: *A vágai virágvasárnapi pásió*. In: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében III*. Pécs, 2000., 184-191. old.
- JANUSZ, Julius, Mons.: *Vezércikk*, In: *Centralista*. A budapesti Központi Szeminárium folyóirata. 2003 Karácsonya.
- KODÁLY Zoltán: *Néprajz és zenetörténet*. In: K. Z.: *Visszatekintés*. 2. köt. Bp. 1964., 231. old.
- KODÁLY Zoltán: *Visszatekintés*. 3. köt. 503. old.
- KODÁLY Zoltán – Vargyas Lajos: *A magyar népzene*. Zeneműkiadó, Bp. 8. kiad. 36., 63. old.
- KOSZTOLÁNYI Dezső *Marcus Aurelius* című költeménye, 1929.
- A Magyar Népzene Tára, II. Jeles napok*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1953.
- A Magyar Népzene Tára. III/A* jelzésű, *A lakodalom* című kötet.
- MARCUS AURELIUS: *Elmélkedések*. Bp. 1923; 1965; 1975. Huszti József fordítása.
- MAURUS: *Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris – A szent remetéknek, Zoerard hitvallónak és Benedek vértanúnak élete*.
- MELEG Mária: *Dr. Danczi József Villebald élete és művei*. In: *Bencés Diák-szövetség Almanach*, 2005. Pannonhalma – Budapest.
- Mons. Julius Janusz levele. – 2003 karácsonyára vezércikket kért tőle a budapesti Központi Szeminárium folyóiratának, a *Centralistának* a szerkesztősége.
- PERGER Gyula: *Ostyasütő vasak*. In: *Hitvallás Kalendárium 2005*. Győr, 126-131. old.
- SÁNDOR Anna: *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza*. Kalligram, Pozsony, 2004.
- STAMPAY János: *Katholikus egyházi énekek, imák és temetési szertartások*. Kőbölkút.
- SZABÓ Helga: *Ének-zene az általános iskola szakosított tantervű 5. osztálya számára*. 3. javított kiadás, 42. old.
- SZALAY Olga: *Kodály első népdalgyűjtő útja*. – Százéves a magyar népzene-tudomány. In: *Honismeret*, 2005/6.

